

BELLE TEN

Cilt: LXXV

AĞUSTOS 2011

Sayı: 273

AFYONKARAHİSAR ORTA TUNÇ ÇAĞI YERLEŞMELERİ*

HARUN OY**

Afyonkarahisar, coğrafi konumu itibariyle doğal yol güzergahları üzerinde yer almaktadır. Burası, İç Anadolu'dan batıya geçişlerde olduğu kadar diğer bölgelere geçişlerde de kavşak noktasında yer almaktadır. Bu nedenle de birçok kültürün burada etkin olması çok doğal bir durumdur. Günümüzde de Anadolu'nun ulaşımında Afyonkarahisar'ın konumu eskisi gibi önemini sürdürmektedir.

Afyonkarahisar, Neolitik dönemden itibaren yoğun bir şekilde yerleşime sahne olan bir bölgedir. Biz, bu çalışmamızda bölgenin Orta Tunç Çağındaki durumunu aydınlatmaya çalışacağız.

Afyonkarahisar, Ege Bölgesinin İçbatı Anadolu Bölümünde bulunmakta olup topraklarının bazı kısımları Akdeniz Bölgesi ve İç Anadolu Bölgesi içersindedir. Bu nedenle Afyonkarahisar, Ege Bölgesinde olmasına rağmen Akdeniz ve İç Anadolu bölgelerinin birleştiği bir noktada yer almaktadır.

Afyonkarahisar, doğusunda Konya, batısında Uşak, kuzeybatısında Kütahya, güneybatısında Denizli, güneyinde Burdur, güneydoğusunda Isparta ve

* Bu çalışma Afyonkarahisar ve Çevresi Orta Tunç Çağ Kültürleri konulu yüksek lisans tezinden kısmen türetilmiştir. (Proje no: 07203003)

** Yrd. Doç. Dr., Hakkari Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi. HAKKARİ. harun_oy@hotmail.com.

kuzeyinde Eskişehir illeriyle çevrenmiştir. Burası eskiden olduğu gibi günümüzde de ulaşım bakımından önemli bir konumda bulunmaktadır.

Afyonkarahisar ve çevresi coğrafi olarak Anadolu'nun batısında yer almaktadır. Hitit metinlerinde, Batı Anadolu coğrafyası Arzava Ülkeleri şeklinde geçmektedir. Mira, Hapalla ve Seha Nehri ülkeleri de Arzava Ülkeleri içerisinde belirtilir¹. Hititlerin batı ile olan ilişkilerinde Arzava her zaman önemli bir yer tutmuştur².

Hitit Devletinin batı sınırı Arzava Ülkeleri ile son bulmaktadır. Hatti ile Arzava arasında Pitassa, Walma ve Aşağı Ülke sınırdı. Buralar günümüzde Kütahya, Uşak, Afyon, Dinar ve Sandıklı'nın olduğu yerlerdir³.

Hattuşili I zamanında Arzava üzerine sefer yapıldığı görülür⁴. Fakat herhangi bir yıkımdan söz edilmez. Sadece alınan sığır ve koyunlardan söz edilir⁵ ve siyasi bir maksatla yapılmamıştır⁶.

Arzava'ya II. Murşili tarafından büyük bir sefer düzenlenmesinin ardından burası vasal devlet haline getirilmektedir. Hititler ile Arzava Ülkeleri arasında birçok çatışma yaşanmasına rağmen buralarda kesin ve uzun süreli bir Hitit egemenliği söz konusu olmamıştır⁷. Hititler daha çok güney bölgelerindeki güçlü devletlerle mücadele etmişlerdir. Batı Anadolu'ya ise Hitit topraklarına karşı bir saldırı olursa veya anlaşmazlık yaşandığında harekete geçmiştir⁸.

IV. Tuthaliya batıya sefer yaparak burada bulunan Assuva, Arzava ve Ahhiyava'yı Hitit egemenliğine bağlamıştır.

Arzava sınırları içerisinde gösterilen Mira Krallığı Afyon-Kütahya arasına yerleştirilir⁹. Walma Ülkesi Dinar-Sandıklı civarına, Astarpa Irmağı Dombay Ova ve Dinar civarındaki alana, Pitassa Akşehir-Afyon arasına, Zippasla dağlık bölgesi Afyon, Sandıklı ve Uşak çevresine, Hariyatı Dağı Bölgesi Sultandağları ile Afyon'un doğusundaki Köroğlu Dağı çevresine yerleştirilmektedir¹⁰. Aura

¹ Alparslan 2000, s. 3-4; Macqueen 2001, s. 40; Kınal 1953, s. 3-35.

² Gurney 1973a, CAH II-I, s. 230; Gurney 1961, s. 15-23; Mellink 1994, s. 277-278.

³ Ünal 2003, s. 4; Gurney 1973b, s. 662, Hawkins 1998, s. 31, Fig. 11; Jewel 1974, s. 253-285.

⁴ Dinçol 1982, s. 29.

⁵ Alp 2001, s. 65-67.

⁶ Brandau-Schickert 2004, s. 42-43; Ünal 2005, s. 164.

⁷ Alparslan 2006.

⁸ Memiş 1994, s. 374; Hawkins 1998.

⁹ Macqueen 2001, s. 60; Mellaart 1974, s. 505-506; Hawkins 1998, s. 31.

¹⁰ Ünal 2003, s. 17-45; Ünal 2005, s. 166.

Amorium'a, Astarpa Nehri Akarçay'a lokalize edilmektedir. Birçok araştırmacı da bu yerlerin Batı Anadolu'da aranması gerektiği görüşünü benimsemektedir¹¹.

ORTA TUNÇ ÇAĞDA AFYONKARAHİSAR

Bazı araştırmacılar tarafından yapılan arkeolojik kazı ve yüzey araştırmaları ile müzeye çeşitli yollardan gelmiş olan Orta Tunç Çağı ait eserler Afyonkarahisar Arkeoloji Müzesi'nde bulunmaktadır. Afyonkarahisar hakkında bilgi veren yazılı belgelerin henüz ele geçmemiş olması ve bölgede yeterince kazı yapılmaması nedeniyle Afyonkarahisar'ın Orta Tunç Çağına ait bilgilerimiz kısıtlıdır.

Afyonkarahisar'da W. Lamb tarafından 1935 yılından başlayarak iki dönem sürdürülen Kusura Höyüğü kazısı¹² haricinde Orta Tunç Çağı ile ilgili bir yerleşim alanı henüz kazılmamıştır. Fakat Yanarlar¹³ ve Dede Mezarı¹⁴ Nekropollerinin kazılması ile Afyonkarahisar'ın Orta Tunç Çağ mezarlık gelenekleri hakkında daha çok bilgiye ulaşılmıştır. Bölgenin bu dönemine ait diğer bilgilerimiz ise müzedeki Orta Tunç Çağ eserleri ile çevrede yapılan arkeolojik yüzey araştırmalarından oluşmaktadır.

Afyonkarahisar'da J. Mellart¹⁵, D. Mermerci¹⁶, S. Gönçer¹⁷ ve Ö. Koçak¹⁸ gibi araştırmacıların yaptığı yüzey araştırmaları ile bölgenin Orta Tunç Çağındaki kültürel yapısı hakkında bilgiler elde edilmiştir.

Afyonkarahisar Arkeoloji Müzesi'nde bulunan çeşitli eserler T. Özgüç¹⁹, N. Özgüç²⁰, H. T. Uçankuş²¹, A. İlaşlı²² gibi uzmanlar tarafından değerlendirilerek incelenmiştir.

¹¹ Batı Anadolu ile ilgili Hitit metinleri ve lokalizasyon görüşleri için bkz. Alparslan 2000; Hawkins 1998, s. 21-31; Garstang-Gurney 1959, s. 86; Mermerci 1979, s. 160.

¹² Lamb 1937, "Excavations at Kusura near Afyon Karahisar", *Archaeologia*, LXXXVI, 1-64, pl 1-8; Lamb 1938, "Excavations at Kusura near Afyon Karahisar", *Archaeologia*, LXXXVII, 217-273, pl 78-84; Gill 2000, "A rich and promising site: Winifrid Lamb (1894-1963), Kusura and Anatolian archaeology", *Anatolian Studies*, Volume 50, 1-10.

¹³ Emre 1978, *Yanarlar, Afyon Yöresinde Bir Hitit Mezarlığı, A Hittite cemetery Near Afyon*, Ankara.

¹⁴ Üyümez vd. 2007, s. 811-841.

¹⁵ Seton Lloyd-James Mellaart, *Beycesultan II, Middle Bronze Age Architecture And Pottery*, London 1965, s. 69-81.

¹⁶ Doğu Mermerci, "Afyon Bölgesi ve Hinterlandında M. Ö. II. Bin Yerleşme Birimleri", VIII. TTK, Cilt I, 1979, s. 159-163, Levha 121.

¹⁷ Süleyman Gönçer, *Afyon İli Tarihi*, Cilt I, İzmir 1971.

¹⁸ Özdemir Koçak, *Erken Dönemlerde Afyonkarahisar Yerleşmeleri*, Konya 2004a.

Süglün Höyüğü'nden gelen çekiç biçimli ve hiyeroglifli damga mühür, diğer silindirik mühürler, Kale Köyü çevresinde bulunmuş olan Eski Hitit Dönemine ait tunçtan baltalar ve müzedeki birçok pişmiş toprak buluntu da Afyonkarahisar'ın Orta Tunç Çağına ışık tutan eserlerdir.

Yine Sultandağı İlçesi Yakasinek-Kocaoğuz mevkiinde bulunmuş olan hiyeroglifli stelin Fırtına Tanrısı adına dikildiği belirlenmiş fakat stel hakkında daha fazla bir bilgi bulunmamaktadır.

Ayrıca Afyonkarahisar'ın kuzeyinde yer alan İhsaniye İlçesi Beyköy'ünde W. Ramsay tarafından Hitit İmparatorluk Dönemine tarihlenen hiyeroglifli bir yazıt bulunmuştur. Yerleşme bu nedenle Orta Tunç Çağında yerel bir beyliğin merkezi olarak düşünülmektedir. Fakat daha fazla bir bilgi bulunmamaktadır²³.

ORTA TUNÇ ÇAĞ YERLEŞMELERİ

Afyonkarahisar'da bilimsel olarak kazısı yapılan yerleşmelerden sadece Kusura Höyüğü'nde Orta Tunç Çağ ile ilgili bulgulara ulaşılmıştır. Diğer yerleşmelerde yapılan bilimsel kazılar çoğunlukla İTÇ dönemine ait buluntular vermektedir.

Kusura Afyonkarahisar'ın 45 km. güneybatısında, Sandıklı İlçesi Kusura Kasabası'nda yer almaktadır. Höyük 8 m. yüksekliğe sahip olup 200 m. çapında ve yayvandır. 1935-37 yıllarında W. Lamb tarafından yapılan kazılarda yerleşim alanı üç tabaka olarak değerlendirilmiştir. A ve B tabakaları İTÇ'a tarihlenmektedir. C tabakası ise M. Ö. II. binyıla tarihlenmiştir. Bu tabaka buluntuları Kültepe malzemesiyle uyum göstermektedir²⁴.

¹⁹ Tahsin Özgüç, "Five Vessels Belonging to the Late Assyrian Trading Colony Period", *BaM*, 7, 1974, s. 149-153.

²⁰ Nimet Özgüç, "Afyonkarahisar, Kayseri ve Malatya Çevresinden Derlenmiş Olan Mühürler", *Anadolu (Anatolia) X*, 1966, s. 155-166.

²¹ H. T. Uçankuş, "Emirdağı'nda Yeni Bulunan Bir Hitit Kabartması", *Belleten XXXV*, sayı 139, 1971, s. 358-366.

²² Ahmet İlaşlı, "A Hittite Statue Found in The Area Of Ahur-hisar", *Nimet Özgüç'e Armağan*, 1993, s. 301-308.

²³ TAY, Beyköy Maddesi.

²⁴ Lamb 1938, s. 217-240; Emre 1963, s. 87-97.

BOLVADİN YERLEŞMELERİ

Üçhöyük (Bolvadin Höyük)

Üçhöyük, Bolvadin ilçesinin güneybatı çıkışında ve Bolvadin-Çay yolunun yaklaşık 100 m. batısında yer almaktadır. Üç tane tepelikten oluşan yerleşim alanı tarımdan dolayı belirginleşmiştir. Höyüğün alanı 300x300 m. ve yüksekliği 12 m. kadardır. Büyük ova yerleşmelerinin önemlilerinden birisi olan Üçhöyük, Afyonkarahisar ve batı-güneybatı yol bağlantısı için önemli bir yerleşmedir. Höyük ovalık bir alanda ve Eber Gölü'ne yakın bir noktada konumlanmıştır (Resim 1). Bu nedenlerle Üçhöyük birçok avantaja sahiptir ve bölgenin de önemli yerleşmelerinden birisidir²⁵.

Kalkolitik ve İTÇ'dan beri yerleşime sahne olan Üçhöyük'te Orta Tunç Çağında da yoğun bir şekilde yerleşilmiştir.

Sinneli Mevkii

Bu yerleşme Derekarabağ Köyü'nün 50 m. doğusunda, Bolvadin-Büyük Karabağ yolunun hemen güneyinde, Ortakarabağ'ın 5 km. batısında yer almaktadır. Doğu-Batı doğrultusu 600 m. ve kuzey-güney doğrultusu 200 m. genişliğindedir. Yüksekliği 8 m. olan yerleşmenin üzerinde Osmanlı dönemi ve günümüze ait mezarlık bulunmaktadır.

Geç Kalkolitik ve İTÇ'da yerleşilmiş²⁶ olan höyük üzerinde Orta Tunç Çağına ait seramik parçaları da bulunmuştur.

Maltepesi

Burası, Büyük Karabağ Kasabası'nın 5 km. doğusunda ve Kale Mevkii'nin de hemen doğusunda, Büyük Karabağ-Bademli yolunun 50 m. güneyinde, Büyük Maltepe Mevkii'nin 50 m. batısında yer almaktadır. Höyüğün kuzey-güney doğrultusu 300 m. ve doğu-batı doğrultusu 200 m. uzunluğundadır. Yüksekliği 20 m. olan bu höyük tarımdan dolayı oldukça tahribe uğramıştır.

Maltepesi Eber Gölü'nün kuzeyinde, Emir Dağları'nın kuzeydoğuya geçit veren alçak yükseltileri ve kuzeydoğuya giden tarihi doğal yolun üzerinde yer

²⁵ Lloyd-Mellart 1962, s. 197; Koçak 2004a, s. 31-32; Koçak 2004b, s. 174.

²⁶ Koçak 2004a, s. 33; Koçak 2004b, s. 175.

almaktadır. Geç Kalkolitik ve İTÇ dönemlerine ait çanak-çömlek buluntuları²⁷ veren bu yerleşim alanında Orta Tunç Çağına ait buluntularda görülmektedir.

Çataltepe

Ortakarabağ Köyü çevresindeki önemli yerleşmelerden birisi de Çataltepe'dir. Burası Ortakarabağ Köyü'nün 1,5 km. kuzeyinde, Büyük Karabağ Kasabası'nın yaklaşık 20 km. güneyinde, Derekarabağ'ın 10 km. doğusunda, Bolvadin-Çukurcak yolunun 300 m. güneyinde, Eber Gölü'nün 5 km. kuzeyinde yer almaktadır.

Yerleşme iki ana yükseltiden oluşmaktadır. Bunlardan güneydeki 600x200 m. boyutunda ve 12 m. yüksekliğindedir. Kuzeydeki ise 800x400 m. boyutlarında ve 20 m. yüksekliğe sahiptir. Yoğun tarımsal faaliyetler nedeniyle iki tepe belirgin bir şekilde sivrilmiştir²⁸. Bölgenin büyük ölçekli yerleşmelerinden olan höyük üzerinde İlk Tunç Çağına ve Orta Tunç Çağına ait buluntulara rastlanmıştır.

Karakaya

Derekarabağ kesiminde yer alan bir diğer yerleşme de Karakaya'dır. Burası Derekarabağ'ın 3 km. batısında, Bolvadin-Derekarabağ yolunun 1,5 km. kuzeyinde, Dipevler Köyü'nün 10 km. güneydoğusunda, Bozkuş Höyüğü'nün 5 km. kuzeyinde yer almaktadır.

Yerleşim alanı birbirine bağlı iki tepelik ve bunların hemen kuzeyinde yer alan üçüncü bir tepelikten oluşmaktadır. Bu tepeliklerin kapladığı alan yaklaşık 1,5 km. kadardır. Yerleşme yaklaşık 15 m. yüksekliğinde ve üzerinde tarım yapılmaktadır.

Karakaya, Emir Dağları'nın batısındaki ovada yer alan büyük höyüklerden birisidir. Önemli bir yol güzergahı üzerinde yer alan höyük, verimli ovalık bir alanda ve sulak olan Eber Gölü'ne yakın bir konumda bulunmaktadır²⁹. Geç Kalkolitik ve İTÇ'da olduğu gibi Orta Tunç Çağda da yerleşilmiş olan Karakaya, Bolvadin çevresinde yer alan önemli ova yerleşmelerinden birisidir.

²⁷ Koçak 2004a, s. 34; Koçak 2004b, s. 175-176.

²⁸ Koçak 2004a, s. 33-34; Koçak 2004b, s. 175.

²⁹ Koçak 2004a, s. 33; Koçak 2004b, s. 175.

Maltepesi Höyüğü

Bu höyük Maltepe Köyü'nün 700 m. kuzeyinde, Kadıköy'ün 2 km. güneyinde ve Maltepe-Kadıköy yolunun 50 m. batısında yer almaktadır. Yerleşim alanı birbirine bağlı üç tepecikten oluşmaktadır. En büyüğü en kuzeyde olan tepe 400x400 m. boyutunda ve 50 m. yüksekliğindedir. Buranın batı yamaçlarında modern mezarlık yer almaktadır. Bu tepecikle birleşik olan ve güneybatıda yer alan ikinci tepecik 200x150 m. boyutlarında ve 15 m. yüksekliğindedir. En güneyde yer alan üçüncü tepecik ise 300x200 m. boyutunda ve 10 m. yüksekliğindedir. Höyüğün toplam alanı 900x750 m. ölçülerindedir³⁰. Höyükteki bu üç tepenin bağlantıları tarımdan dolayı, tepeleri ise kaçak kazılar nedeniyle tahrip olmuştur.

Oldukça büyük bir yerleşim alanına sahip olan Maltepesi Höyüğü Kalkolitik, İTÇ ve Orta Tunç Çağına tarihlenen buluntular vermektedir.

Yenikuyu

Burası, Özbekun Kasabası'nın 6 km. kuzeybatısında Yenikuyu Çeşmesi'nin 100 m. kuzeybatısında, Akçakepez Tepesi'nin 150 m. kuzeybatısında yer almaktadır. Doğal bir sırt üzerinde yer alan höyüğün üzerinde tümülüs bulunmaktadır. Höyük kuzey-güney doğrultuda 100 m. ve doğu-batı doğrultuda 150 m. olup yüksekliği ise 12 m.'dir. Höyüğün güney tarafında kaçak kazılardan dolayı tahribat vardır. Höyük İTÇ ve Orta Tunç Çağına ait buluntular vermektedir.

Yenikuyu Höyüğü Özbekun kesimi ile batıdaki dağlık alanı birleştiren doğal yol güzergahı üzerinde yer almaktadır. Bu yerleşme kuzey ve batıda Bayat, İncehisar ve Çobanlar ile olan bağlantıyı sağlamaktadır³¹.

Durtacı

Bu yerleşme, Özbekun Kasabası'nın 8 km. kuzeydoğusunda, Kemerka-ya'nın 4 km. kuzeybatısında, Gövem Mevkii yerleşmesinin 1 km. doğusunda, Hacıeli Çeşmesi'nin 200 m. doğusunda yer almaktadır.

Höyük kuzeydoğu-güneybatı doğrultuda 180 m. ve kuzeybatı-güneydoğu doğrultuda 190 m. uzunluğundadır. Yüksekliği ise 10 m. kadardır³². Durtacı'da

³⁰ Koçak 2004a, s. 35-36; Koçak 2004b, s. 176.

³¹ Koçak 2004a, s. 36-37; Koçak 2005, s. 19-20.

³² Koçak 2004a, s. 38; Koçak 2005, s. 20.

Neolitik dönemin yanı sıra İTÇ ve Orta Tunç Çağına işaret eden pek çok çanak çömlek parçası bulunmaktadır.

Sekitarla

Sekitarla (Kabızın Ağzı) Kurucaova'nın 2 km. kuzey-kuzeybatısında, Kabızın Deresi'nin 50 m. batısında, Tümbet Tepe yerleşmesinin 80 m. güneybatısında yer alan bir yamaç yerleşmesidir³³. Yerleşmede İTÇ'a ait çanak çömlek buluntularının yanı sıra Orta Tunç Çağına ait buluntulara da rastlanılmaktadır.

Çalönü Höyük

Bu höyük, Kemer kaya'nın 1,5 km. kuzeybatısında, Dolayın Önü Mevkii'nin 400 m. batısında, Bolvadin-Emirdağ karayolunun 200 m. batısında, Çal Tepesi'nin 200 m. kuzeydoğusunda, Arslan Tepesi'nin (Taşlı) 3 km. kuzeydoğusunda yer almaktadır. Höyük kuzey-güney doğrultuda 100 m. ve doğu-batı doğrultuda 110 m.'dir. Yüksekliği ise 7 m. kadardır. Höyüğün eteklerinde tarım yapılmasından dolayı tahribat görülmektedir³⁴.

Çalönü Höyük önemli bir kavsak noktasında bulunmaktadır. Dişli taraftan gelen tarihi yol Çalönü Höyük'ten kuzeye ve batıya yönelmektedir. Doğuya giden yol Çekirgeli Höyük üzerinden Emirdağ tarafına, batıya giden yol ise Bayat tarafına uzanmaktadır. Höyük günümüzde de Kurudere ve Derbent'e uzanan yol ile Kemer kaya ve Emirdağ'a uzanan yol yolun kesişme noktasında bulunmaktadır.

Tekdeğirmen Mevkii

Burası, Yedikapı Mahallesi'nin (Kemer kaya-Bolvadin) 500 m. kadar güneybatısında, Emirdağ-Bolvadin karayolunun 1 km. doğusunda, Topçular Mahallesi'nin 2 km. güney-güneybatısında, Gökteş Höyüğü'nün 400 m. doğusunda yer almaktadır.

Doğal bir sırt ve kayalığın üzerinde yer alan bu yerleşme kuzeybatı-güneydoğu doğrultuda 180 m. ve kuzeydoğu-güneybatı doğrultuda 150 m. boyutundadır. Yüksekliği ise 30 m. kadar olup bir tepe üstü yerleşmesidir. Ayrıca bu yerleşme üzerinde bulunan taş sıralar bir kale olabileceği izlenimi vermektedir. Bu yerleşme Emirdağ eteklerinde vadiye hakim bir konumda bulunmakta-

³³ Koçak 2004a, s. 41.

³⁴ Koçak-Işık 2007, s. 359-360.

dır. Çekirgeli Höyük tarafından gelen tarihi yol buradan geçmekte ve Tezköy-Emirdağ tarafına gitmektedir. (Resim 2)

ÇAY YERLEŞMELERİ

Akkonak Üyük Mevkii

Bu Yerleşme Akkonak Kasabası'nın 1 km. güneybatısında, Cumhuriyet-Dinar yolunun 1,5 km. doğusunda ve Akpınar Deresi'nin 400 m. kuzeyinde yer almaktadır. Yerleşme doğu-batı doğrultuda 350 m. ve kuzey-güney doğrultuda 200 m.'dir. Yüksekliği ise 25 m. olup eteklerinde tarım yapılmakta ve kaçak kazılardan kaynaklı tahribat görülmektedir.

Bu yerleşme batıdaki Çal Dağı ve doğudaki Sultan Dağları silsilesi arasındaki doğal geçidin orta kısmında yer almaktadır. Çal Dağı Üyük Mevkii'nin 5 km. batısında, Sultan Dağları ise 5 km. doğusundadır³⁵. Yerleşmede İTÇ ve Orta Tunç Çağına ait çanak çömlek parçaları görülmektedir.

Kurumsa Boğazı

Kurumsa Boğazı, Karamık Karacaören'in 7 km. batısında, Akar Deresi'nin 20 m. batısında, Kaymakçı Yolu'nun 300 m. doğusunda, Kurumsa Höyüğü'nün 500 m. kuzeydoğusunda ve Örenler Mevkii'nin 800 m. Kuzeydoğusunda yer almaktadır. Yerleşmenin kuzey-güney doğrultusu 200 m. ve doğu-batı doğrultusu 400 m.'dir. Yüksekliği ise 20 m. kadardır. Höyük üzerinde kaçak kazı ve tarımdan dolayı tahribat olduğu görülmektedir³⁶. Yerleşme üzerinde İTÇ ve Orta Tunç Çağına ait çanak çömlek parçaları bulunmaktadır.

Pazarağaç Höyük

Bu höyük Pazarağaç Kasabası'nın hemen doğusunda ve Dinar yolunun 250 m. batısında bulunmaktadır. Yerleşmenin kuzeybatı-güneydoğu doğrultusu 150 m., güneybatı-kuzeydoğu doğrultusu 200 m. kadardır. Yüksekliği ise 18 m.'dir³⁷. Yerleşme üzerinde İTÇ'a ait çanak çömlek parçalarının yanı sıra Orta Tunç Çağına ait parçalarda görülmektedir.

³⁵ Koçak 2004a, s. 42; Koçak 2005, s. 21.

³⁶ Koçak 2004a, s. 43; Koçak 2005, s. 21.

³⁷ Mermerci 1979, s. 162, Levha 121; Koçak 2004a, s. 43; Koçak 2005, s. 21.

Mezarlık Höyük

Höyük, Karamık Kasabası'nın kuzeybatı tarafında ve Karamık Gölü'nün 1 km. kuzeydoğusunda yer almaktadır. Burası Karamık Gölü'nün 14 km. kuzeydoğusunda, Sultan Dağları'nın 4 km. kuzeybatısında bulunmaktadır. Yerleşim alanı 200x200 m. boyutlarında ve 15 m. yüksekliğindedir. Yerleşme üzerinde Selçuklu, Osmanlı ve günümüze ait mezarlık bulunmaktadır. Mezarlık Höyük Mevkii Sultan Dağları'nın kuzeybatısında, Çay'ın doğu bağlantı yolu üzerinde ve önemli bir geçiş noktasında konumlanmıştır³⁸. Höyük üzerinde az sayıda İTÇ ve Orta Tunç Çağına işaret eden buluntular görülmektedir.

EMİRDAĞ YERLEŞMELERİ

Çekirgeli Höyük

Bu höyük Bolvadin-Emirdağ yolunun 2 km. kadar kuzeybatısında, Yukarı Kurudere'nin 500 m. güneybatısında ve Battal Höyük Tümülüsü'nün 300 m. doğusunda bulunmaktadır. Höyük kuzey-güney doğrultuda 110 m. ve doğu-batı doğrultuda 70 m. kadardır. Yüksekliği ise 4 m. civarındadır³⁹. Çekirgeli Höyük Emirdağ'ına yakın bir konumda ve Dişli- Kemer kaya tarafından gelen tarihi yol güzergahı üzerinde bulunmaktadır.

Çayır Höyük

Bu höyük Afyokarahisar-Emirdağ yol kavşağının biraz üzerinde ve bugünde çok işlek olan ana yolun 50 m. kadar doğusunda yer almaktadır. Ayrıca burası karayolu üzerindeki Manahoz petrol istasyonunun arka tarafındaki mera alanındadır⁴⁰. Yerleşme ovaya hakim bir noktada ve su kaynakları bol bir yerdedir. Höyüğün hemen etrafında Çayır Höyük 2 ve Çayır Höyük 3 yerleşmeleri vardır. Bu iki Yerleşme daha yayvan olup uzaktan seçilememektedir. Çayır Höyük 1, kuzeybatı-güneydoğu doğrultuda 210 m., kuzeydoğu-güneybatı doğrultuda 140 m. ve doğu-batı doğrultuda 166 m. kadardır. Yüksekliği ise 21 m.'dir. (Resim 3)

Höyük merada olduğundan üzerinde tarım yapılmamaktadır. Fakat eteklerinden toprak alınması ve tepesinde de kaçak kazı yapılması nedeniyle tahribat izleri görülmektedir. Konum olarak ovaya hakim oluşu, Eskişehir ve Ankara

³⁸ Koçak 2004a, s. 42; Koçak 2005, s. 21.

³⁹ Koçak-Işık 2007, s. 358.

⁴⁰ Bazı araştırmacıların Manahoz olarak verdiği yerleşme burası olmalıdır. Bkz. Mermerci 1979, s. 162, Levha 121.

tarafına geçiş için ana noktada bulunması nedeniyle önemli bir höyüktür. Günümüzde de Ankara-Afyonkarahisar karayolu buradan geçmektedir.

Bağlıca Höyük

Höyük, Bağlıca Köyü içersinde yer almaktadır. Höyük ve köy ovaya hakim bir konumda dağın eteğine kurulmuştur. Buradan hem Eskişehir'e hem de Ankara'ya uzanan ovaya hakim durumdadır. Köylüler tarafından toprak alınması nedeniyle höyüğün yarısı dikey olarak taban seviyesine kadar tamamen tahrip edilmiştir (Resim 4). Höyüğün toprak alınan kısımlarından tabakalaşmayı görmek mümkündür. Höyüğün üzerinde Roma dönemine ait mimari parçalar ve steller bulunmaktadır. Höyüğün bir kısmında da İslamî dönem mezarları ile batı eteğinde bir türbe bulunmaktadır. Batı tarafta dağdan gelen bol miktarda suyun aktığı iki tane çeşme de görülmektedir.

Höyüğün kuzeydoğu-güneybatı doğrultusu 50 m. (toprak alınmamış olsaydı 100 m.), kuzeybatı-güneydoğu doğrultusu 120 m. ve yüksekliği de 11 m. kadardır. Burası Afyonkarahisar'ın kuzeyinde Eskişehir sınırına en yakın Orta Tunç Çağı yerleşmesidir. Kuzeyde uzanan ovaya hakim bir konumda ve tarihi yol üzerinde bulunmaktadır.

Büyük Güller Höyük

Burası, Aşağı Piribeyli Kasabası'nın 2,5 km. batısında, Aşağı Piribeyli-Yarıkkaya yolunun 300 m. kuzeybatısında, Küçük Güller Höyük'ün 20 m. güneyinde ve ovada yer almaktadır. İki höyük neredeyse bitişik durumdadır. Bu nedenle birine büyük, diğerine küçük höyük denilmektedir.

Höyük güneydoğu-kuzeybatı doğrultuda 245 m., kuzeydoğu-güneybatı doğrultuda 230 m. ve yüksekliği de 10 m. kadardır. Üzerinde tarım yapılmakta ve tahribat bulunmamaktadır. Büyük boyutlu höyüklerden olan Büyük Güller Höyüğü üzerinde İTÇ çanak çömlek parçalarının yanı sıra az sayıda da Orta Tunç Çağı parçaları görülmektedir.

Kömürcü Höyük

Burası Örenköy'ün 2 km. güneydoğusunda, Serkurt Tepesi'nin 800 m. doğusunda, Karaçal Yakası'nın 100 m. batısında yer almaktadır. Bu yerleşme, kuzeydeki Kömürcü Kuyusu'na doğru uzanan bir burun üzerinde kurulmuş tepe üstü yerleşmesidir. Höyük güneybatı-kuzeydoğu uzantılıdır. Güneybatı-kuzeydoğu doğrultusu 180 m. olup güneydoğu-kuzeybatı doğrultusu 140 m. ve yüksekliği de 10 m. kadardır. Emirdağ ilçesinin batısında ve Konya sınırına

yakın bir yerde bulunan Kömürcü Höyük  zerinde İTÇ ve az sayıda da Orta Tunç ağ malzemesi görülmektedir.

Kırkel Mevkii

Bu yerleşme, G veççi Köyü'nün 1 km. güneydoğusunda, aykışla Köyü'nün 1 km. güneyinde ve Akçapınar'ın 500 m. kuzeybatısında yer almaktadır. Yerleşme doğal bir kayalığın üzerine kurulmuş olup üst kısmı düzleştirilmiştir. D zleştirilen bu alan 40x35 m. boyutlarındadır. Yerleşmenin  st kısmına doğru sur olabilecek kalıntılar görülmektedir. Bu kalıntılar yerleşmenin üst kısmında bulunan düz lüğü çevrelemektedir. Yerleşme kuzey-güney doğrultuda 300 m. ve doğu-batu doğrultuda 190 m.'dir. Eteklerinde kısmen tarım yapıldığından bu alan daha da geniş olmalıdır. Yerleşme doğal bir kayalığın üzerinde kurulu olması nedeniyle yüksekliği 42 m. kadardır. (Resim 5)

Kırkel Mevkii Emir Dağlarının kuzeydoğu eteklerinde hem ovaya bakan hem de vadiye açılan bir noktada ve korunaklı bir yerde bulunmaktadır. Su kaynakları da yeterli olduğundan yerleşim için çok uygundur. Yerleşme  zerinde İTÇ anak çömlek parçaları ve yoğun miktarda da Orta Tunç ağı buluntuları görülmektedir.

Akçaşar Höyük

Bu yerleşme Bademli Kasabası'nın 1,5 km. doğusunda ve Ceritler Mahallesi'nin de kuzeybatı girişinde yer almaktadır. Yerleşme Bademli yolunun hemen güneydoğusundadır. Burası Ceritler Mahallesi'ne uzanan bir burun üzerinde yer alan bir tepe üstü yerleşmesidir. Yerleşme birbirine bitişik iki tane tepeden oluşmaktadır. Kuzeybatıda olan tepe daha büyüktür. Büyük tepe kuzey-güney doğrultulu 80 m., doğu-batu doğrultulu 160 m.'dir. Küçük olan ise kuzey-güney doğrultulu 100 m. ve doğu-batu doğrultulu 80 m. kadardır. Yerleşim alanının bütün toplamı kuzey-güney doğrultulu 180 m. ve doğu-batu doğrultulu 240 m.'dir. Höyüğün yüksekliği de ova seviyesinden başlayarak 14 m. kadardır. Höyük oldukça büyük bir alana yayılım göstermekte ve ovaya hakim bir konumda bulunmaktadır. Eteklerinde de tarım yapılmaktadır. Bölgenin önemli h y klerinden birisi olan Akçaşar Höyük İTÇ ve yoğun olarak ta Orta Tunç ağı buluntularına sahiptir. (Resim 6)

Tezköy Höyük

Höyük, Tez Köyü'nün 2 km. kuzeybatısında, çatallı Köy yolunun 200 m. batısında, çatallı Köyü'nün 4 km. kuzeyinde, Ağpınar eşmesinin 500 m. ku-

zeyinde ve Gülveriz Tepesi'nin 800 m. doğusunda yer almaktadır⁴¹. Yerleşme kuzey-güney doğrultulu 190 m. ve kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu 150 m.'dir. Yüksekliği ise 25 m. kadardır. Üzerinde tarım yapılmayan höyükte yer yer tahribat izleri görülmektedir. Höyük Emir Dağları eteklerinde ve Dişli-Kemer kaya-Tekdeğirmen'den gelen tarihi yol güzergahı üzerinde yer almaktadır. (Resim 7)

İnli Höyük

Bu höyük Aşağıpiribeyli Kasabası'nın hemen güneydoğu çıkısında ve belediye kavaklığının güneydoğusunda, Cinli Höyük'ün (Büyük Höyük) 250 m. doğusunda, Çayderesi'ne uzanan burun üzerinde yer alan bir tepe üstü yerleşmesidir. Yerleşme üzerinde tarım yapılmamaktadır. Höyük güneydoğu-kuzeybatı doğrultulu 145 m. ve kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu 190 m.'dir. Yüksekliği de 11 m. kadardır. Höyükte herhangi bir tahribat bulunmamaktadır. İnli Höyük üzerinde İTÇ ve Orta Tunç Çağına ait seramikler görülmektedir. İnli Höyük ve Cinli Höyük birbirine çok yakın ve aynı doğal sırt üzerinde bulunmaktadır. Ayrıca bu iki höyük Konya sınırında bulunmaktadır. (Resim 8)

Cinli Höyük

Bu höyükte Aşağıpiribeyli Kasabası'nın hemen güneybatı çıkısında, Çayderesi'nin güneybatı sirtlarında, kasabaya doğru uzanan bir burun üzerinde yer alan bir tepe üstü yerleşmesidir. Yerleşme İnli Höyük'ün de 250 m. batısında bulunmaktadır. Höyük üzerinde bekçi kulübesi ve arka tarafta da bazı yapılar görülmektedir. Ayrıca belediye höyük üzerinde ağaçlandırma çalışmaları yapmıştır. Höyük kuzey-güney doğrultulu 165 m. ve doğu-batı doğrultulu 105 m. kadardır. Yükseklik ise 25 m.'dir. Yerleşme üzerinde İTÇ ve Orta Tunç Çağına işaret eden çanak çömlek parçaları bulunmaktadır.

Cinli Höyük ve İnli Höyük hem yan yana hem de kasaba içersindeki doğal bir sırt üzerinde yer almaktadırlar. Su kaynakları oldukça fazla bir yerde konumlanmışlardır. Ayrıca bu iki höyükten sonra Konya sınırı başlamaktadır. Bu yerleşmelerin doğusunda ve batısında çok geniş ovalık alanlar uzanmaktadır.

⁴¹ Mellaart'ta Orta Anadolu'da yaptığı yüzey araştırmalarında buradan bahsetmektedir. Bkz. Lloyd-Mellaart 1965, s. 76; Özgüç 1974, s. 151, Tafel 18, 4-5; Mermerci 1979, s. 162, Levha 121.

ÇOBANLAR YERLEŞMELERİ

Baldanlar Höyük

Baldanlar Höyük, Göynük'ün yaklaşık 3 km. kuzey-kuzeybatısında, Çiğdemlik Tepesi'nin 100 m. doğusunda, Çulluk Deresi'nin hemen doğusunda ve Azabalı'nın 500 m. doğusunda yer almaktadır. Höyük ana kaya üzerinde yer alan bir tepe üstü yerleşmesidir. Burası kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu 200 m. ve kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu 120 m.'dir. Yüksekliği de 20 m. kadardır. Yerleşme dağlık bir alanda yer almaktadır. Burası Neolitik Çağ'dan itibaren yerleşime sahne olmuştur. Buluntular Neolitik Çağ'ın yanı sıra Kalkolitik, İTÇ ve Orta Tunç Çağına işaret etmektedir⁴².

Kazlar Höyük

Kazlar Höyüğü Kocaöz Kasabası sınırları içerisinde bulunmaktadır. Burası Bolvadin'in 15 km. batısında, Kocaöz Kasabası'nın 7 km. güneyinde, Pani Höyüğü'nün 1 km. batısında ve Pirenlik (Kamıslı) Höyüğü'nün 800 m. güneydoğusunda yer almaktadır. Höyük kuzey-güney doğrultusundaki iki tepeliğin birleşmesinden oluşmaktadır. Bunlardan kuzeydeki daha küçüktür. Yerleşmenin kuzey-güney doğrultusu 250 m. ve doğu-batı doğrultusu 150 m.'dir. Küçük olan tepenin yüksekliği 3 m. ve büyük olan tepenin yüksekliği 10 m.'dir. Yerleşme üzerinde tarımdan dolayı kısmen tahribat vardır. Yerleşmede İTÇ ve Orta Tunç Çağına ait malzemeler bulunmaktadır. Kazlar Höyüğü Çobanlar'ın doğusunda dağlık kesimin ovayla birleştiği yerde ve yoğun yerleşim dokusuna rastlanan bir kesimde yer alan büyük höyüklerden birisidir⁴³.

BAYAT YERLEŞMELERİ

Köy Kalesi

Köy Kalesi Yukarı Çaybelen'in (Yukarı Maçaklı) 500 m. batısında, Cevizli yolunun 50 m. batısında ve Havuzun Bası Deresi'nin 30 m. doğusunda yer almaktadır. Yerleşmenin üst kısmında kısmen tarım yapılmaktadır. Yerleşme kuzeybatı-güneydoğu yönünde 250 m. ve güneybatı-kuzeydoğu yönünde 200 m. uzunluğundadır. Yüksekliği ise 30 m.'dir. Yerleşme doğal bir kayalık üzerine kurulmuştur⁴⁴. (Resim 9)

⁴² Koçak 2004a, s. 47; Koçak 2006, s. 85-86.

⁴³ Koçak 2004a, s. 45-46.

⁴⁴ Koçak 2004a, s. 48.

Köy Kalesi yerleşmesi doğudaki Yenikuyu'dan dağlık kesime çıkış yolu üzerinde yer almaktadır. Korunaklı bir yere kurulmuş olması ve büyük boyutlarıyla bölgenin önemli yerleşmelerinden birisidir. Ayrıca hemen yakınında İTÇ ve Orta Tunç Çağı mezarlıkları da bulunmaktadır. Yerleşme yoğun bir şekilde İTÇ ve Orta Tunç Çağı buluntuları vermektedir.

Asarcık Höyük

Höyük Bayat'a 6 km. uzaklıkta, Belencik Mevkii'nin 1 km. güneydoğusunda, Asarcık Deresi'nin hemen kuzeyindeki yükselti üzerinde, Bayat'ta Yeni Bayat Göleti'nin 500 m. güneyinde yer almaktadır. Höyük kuzey-güney doğrultuda 80 m. ve doğu-batı doğrultuda da 80 m. kadardır. Yüksekliği de ortalama 3 m.'dir. Hemen yakınında da mezarlık alanı bulunmaktadır⁴⁵. Yerleşme ve mezarlık alanı çok büyük tahribata uğramıştır. Her tarafı kaçak kazılar nedeniyle çok büyük zarar görmüştür. Yerleşme üzerinde İTÇ ve Orta Tunç Çağına ait çok fazla miktarda çanak çömlek parçaları bulunmaktadır. (Resim 10)

Söğütlüpınar

Yerleşme Mallica Köyü'nün 500 m. kuzeybatısında ve Mallica-Han yolunun hemen doğusunda yer almaktadır. Höyük kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu 150 m., kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu 110 m. ve yüksekliği de 19 m. kadardır. Höyük üzerinde ve yamaçlarında tarım yapılması nedeniyle büyük tahribe uğramıştır. Yerleşmenin yakınında mezarlık alanı da bulunmaktadır. Yerleşme üzerinde İTÇ ve Orta Tunç Çağına işaret eden bulgulara rastlanılmaktadır.

Ahaların Çeşme

Ahaların Çeşme, Bayat-İscehisar yolunun 250 m. doğusunda, Söğütçü Özü Deresi'nin (Kayaboğazı Deresi) hemen doğusunda yer almaktadır. Yerleşme adını güney kesiminde bulunan Selçuklu mezarları ve Aha Tekkesi'nden almaktadır. Ayrıca burada Roma Dönemine ait mimari parçalar da mevcuttur. Yerleşme üzerinde düz ve bu düz alanda silik kale kalıntıları görülmektedir. Bu alan kuzey-güney doğrultulu 45 m., doğu batı doğrultulu 25 m. kadardır. (Resim 11)

Yerleşmenin eteklerinde tarım yapılmaktadır. Bu mevkiin hemen batısında ve Bayat-İscehisar yolunun 150 m. doğusunda, Söğütçü Özü Deresi'nin 50 m.

⁴⁵ Koçak-Işık 2007, s. 360.

batusında, Bayat'ın yaklaşık 3 km. güneybatısında bir yamaç yerleşmesi de bulunmaktadır⁴⁶.

Muratkoru Höyük

Bu höyük Muratkoru Köyü'nün 200 m. batısında, Muratkoru-Han yolunun 350 m. güneybatısında ve doğal bir burun üzerinde yer alan küçük boyutlu bir yerleşmedir. Höyük kuzey-güney doğrultulu 70 m. ve doğu-batı doğrultulu 50 m. kadardır. Yüksekliği ise 22 m. civarındadır. Yerleşme İTÇ ve Orta Tunç Çağına ait buluntular vermektedir. Yerleşmenin üzerinde tarım yapılmakta ve yoğun taş parçaları görülmektedir. Bu nedenle tümülüs olma ihtimali vardır⁴⁷. (Resim 12)

İSCEHİSAR YERLEŞMELERİ

Yazırın Çayır

Burası Seydiler Kasabası sınırları içerisinde bulunmaktadır. Yerleşme Konarı'nın 4 km. batısında, Seydiler Kasabası'nın 3 km. güneyinde, Karakaya Köyü'nün 4 km. güneydoğusunda ve Gağsak Tepesi'nin 1 km. kuzeydoğusunda yer almaktadır. Yerleşme 100x100 m. boyutlarında ve 6 m. yüksekliğinde olup bir tepe üstü yerleşmesidir. Yerleşmenin yarısından çoğu tahrip edilmiştir. Yerleşme üzerinde Geç Kalkolitik Çağ buluntularının yanı sıra İTÇ ve Orta Tunç Çağ buluntuları görülmektedir⁴⁸.

Çalışlar Höyük

Burası, Çalışlar Köyü'nün 2,5 km. güneydoğusunda yer almaktadır. Höyüğün yarısından fazlası kesilmiş durumda ve üzerinde tarımdan dolayı tahribat görülmektedir. Bu nedenle önceden çok daha geniş bir alan yayılmış olan höyüğün alanı daralmıştır. Höyük kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu 180 m., kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu 110 m. ve yüksekliği de 12 m. kadardır. Yerleşme üzerinde İTÇ ve Orta Tunç Çağı buluntuları görülen Çalışlar Höyüğün hemen yakınında mezarlık alanı da bulunmaktadır. (Resim 13)

⁴⁶ Koçak-Işık 2007, s. 359.

⁴⁷ Koçak-Işık 2007, s. 363.

⁴⁸ Koçak 2006, s. 86.

Gemideresi

Bu yerleşme Çatağlı Köyü'nün yaklaşık 5 km. güneydoğusunda ve Gemideresi'nin hemen doğu-kuzeydoğusundaki yamaç üzerinde yer almaktadır. Yerleşme üzerinde tarım yapılmaktadır. Gemideresi bir yamaç yerleşmesidir. Ortalama alanı Kuzey-güney doğrultulu 165 m. ve doğu-batı doğrultulu 70 m. kadardır. Yerleşmede İTÇ ve Orta Tunç Çağna işaret eden buluntular görülmektedir.

Sarıçayır

Sarıçayır, Doğanlar Köyü'nün 5 km kuzeybatısında yer alan bir yerleşmedir. Yerleşme üzerinde tarımdan kaynaklanan tahribat söz konusudur. Yerleşme doğu-batı doğrultulu 150 m., kuzey-güney doğrultulu 180 m. ve yüksekliği de 5 m. kadardır. Ayrıca yerleşmenin hemen yakınında mezarlık alanı bulunmaktadır.

Doğlat İlerönü

Burası, Doğlat Köyü'nün yaklaşık 100 m. doğusunda ve hemen köyün çıkışında, Doğlat-Bayat yolunun hemen güneyinde yer almaktadır.

YERLEŞMELER		Boyut (metre)	Yük- seklik (metre)	Yerleşim Şekli (metre)
BOLVADİN	Üçhöyük (Bolvadin Höyük)	300x300	12	Höyük
	Sinneli Mevkii	200x600	8	Höyük
	Maltepesi	300x200	20	Höyük
	Çataltepe	1400x600	20	Höyük
	Karakaya	400x350	15	Höyük
	Maltepesi Höyüğü	900x750	50	Höyük
	Yenikuyu	100x150	12	Höyük
	Durtacı	180x190	10	Höyük
	Sekitarla	-	-	Yamaç
	Çalönü Höyük	100x110	7	Höyük
	Tekdeğirmen Mevkii	180x150	30	Tepeüstü
ÇAY	Akkonak Üyük Mevkii	350x200	25	Höyük
	Kurumsa Boğazı	200x400	20	Höyük
	Pazarağaç Höyük	200x150	18	Höyük
	Mezarlık Höyük	200x200	15	Höyük

EMİRDAĞ	Çekirgeli Höyük	110x70	4	Höyük
	Çayır Höyük 1	210x166	21	Höyük
	Bağlıca Höyük	100x120	11	Höyük
	Büyük Güller Höyük	245x230	10	Höyük
	Kömürcü Höyük	180x140	10	Tepeüstü
	Kırkel Mevkii	300x190	42	Höyük
	Akçaşar Höyük	180x240	14	Höyük
	Tezköy Höyük	190x150	25	Höyük
	İnli Höyük	145x190	11	Tepeüstü
	Cinli Höyük	165x105	25	Tepeüstü
ÇOBANLAR	Baldanlar Höyük	120x200	20	Höyük
	Kazlar Höyük	250x150	10	Höyük
BAYAT	Köy Kalesi	200x250	30	Höyük
	Asarcık Höyük	80x80	3	Höyük
	Söğütlüpinar	150x110	19	Höyük
	Ahaların Çeşme	150x110	25	Höyük
	Muratkoru Höyük	70x50	22	Höyük
İSCEHİSAR	Yazırın Çayır	100x100	6	Tepeüstü
	Çalışlar Höyük	180x110	12	Höyük
	Gemideresi	165x70	-	Yamaç
	Sarıçayır	150x180	5	Höyük
	Doğlat İlerönü	-	-	Höyük

Tablo 1. Orta Tunç Çağ Yerleşmeleri

YERLEŞİM ÖZELLİKLERİ

Burada değerlendirdiğimiz 37 yerleşmenin büyük çoğunluğu orta ve büyük boyutlu yerleşmelerden oluşmaktadır. Asarcık Höyük ve Muratkoru Höyük gibi birkaç yerleşim alanı dışındaki diğer yerleşmeler orta ve büyük ölçekli yerleşmelerdir. Özellikle Çataltepe, Maltepesi Höyüğü, Üçhöyük, Karakaya gibi yerleşmeler büyük boyutlu yerleşmelerin başlıca örneklerini oluşturmaktadır. Üçhöyük ve Maltepesi Höyüğü birbirine bitişik üç tepeden oluşmaktadır. Çataltepe, Karakaya, Akçaşar ve Kazlar Höyük yerleşmeleri de ikişer tepeden oluşan yerleşmelerdir. Bu nedenle bu yerleşmelerin alanları oldukça geniştir.

Afyonkarahisar'daki Orta Tunç Çağ yerleşmelerin büyük çoğunluğu höyüklerden oluşmaktadır. Üçhöyük, Çayır Höyük, Büyük Güller Höyük ve Ka-

rakaya gibi bazı höyükler ovada düz bir zeminde bulunmaktadır. Ayrıca Bağlıca, Tezköy, Akçaşar gibi höyüklerde ovaya hakim ve dağa sırtını dayamış höyüklerdir. Yazırın Çayır, İnlı Höyük, Cinli Höyük, Kömürcü Höyük yerleşmeleri doğal bir sırt veya burun üzerine kurulmuş olan yerleşmelerdir. Buldukları yerden ovaya bakan ve korunaklı yerlerde kurulmuşlardır.

Köy Kalesi, Kırkel Mevkii ve Tekdeğirmen Mevkii yerleşmeleri ise kayalık bir alan üzerine kurulu bulunmaktadır. Bu yerleşmelerin yüksek bir kayalık alan üzerine kurulu olmaları güvenlik açısından büyük yararlar sağlamaktadır. Ayrıca Köy Kalesi ve Tekdeğirmen Mevkii buldukları vadiyi ve yol güzergahlarını kontrol edebilecek bir jeopolitiğe sahiptirler.

Bölgedeki yerleşmelerin büyük çoğunluğu höyük, bir kısmı tepe üstü ve çok azı da yamaç yerleşmesidir. Bu yamaç yerleşmeleri de Gemideresi ve Sekitarla yerleşmeleridir. Genel olarak yerleşmelerin büyük çoğunluğu dağa yakın ve korunaklı yerlerde bulunmaktadır.

Yerleşmelere bakıldığında Asarcık Höyük 3 m. yüksekliği ile en alçak, Maltepesi Höyüğü'nde 50 m. yüksekliği ile en yüksek yerleşim alanına sahip bulunmaktadır.

Emir Dağlarının üst kısmında Orta Tunç Çağı ait herhangi bir yerleşim alanı bulunmamaktadır. Zaten burası yerleşme için çok engebelidir. Fakat Emir Dağlarının eteklerinde oldukça fazla sayıda yerleşim alanı bulunmaktadır. Maltepesi, Kırkel Mevkii, Tezköy Höyük, Çekirgeli Höyük ve Çalönü Höyük yerleşmeleri Emir Dağlarının eteklerinde bulunmaktadır (bkz. Harita).

Yine Sultandağları çevresinde ve dağa yakın bir konumda Pazarağaç Höyük, Akkonak Üyük Mevkii, Mezarlık Höyük ve Kurumsa Boğazı yerleşmeleri bulunmaktadır. Çataltepe, Sinneli ve Karakaya yerleşmeleri Eber Gölü kıyısına konumlanmış olan büyük boyutlu yerleşmelerdir. Bu yerleşmelerin kurulmasında Eber Gölü'nün ve ovanın varlığı büyük önem arz etmektedir (bkz. Harita).

Ayrıca Bolvadin, Bayat ve İncehisar üçgeninde oldukça fazla sayıda Orta Tunç Çağı yerleşmesi bulunmaktadır. Afyonkarahisar'ın kuzeydoğusunda ve Emirdağ'ın doğusunda bulunan Büyük Güller Höyük, İnlı Höyük, Cinli Höyük ve Kömürcü Höyük yerleşmeleri Konya sınırına çok yakın olan Orta Tunç Çağı yerleşmeleridir. Yine Emirdağ'ın kuzeyinde Eskişehir'e doğru uzanan ovada sadece Bağlıca ve Çayır Höyük 1 yerleşmeleri bulunmaktadır. Bağlıca Höyük dağın eteğinde ve ovaya hakim bir noktada, Çayır Höyük ise ovanın başlangıcında hem ovayı hem de ovaya açılan vadiyi kontrol edecek bir yerde bulunmaktadır.

Afyonkarahisar'da İlk Tunç Çağına göre Orta Tunç Çağında yerleşme sayısında bir azalma⁴⁹ görülmesine karşılık Orta Tunç Çağı yerleşmelerinde alan açısından genişleme söz konusudur⁵⁰. Bunu da güvenlik, savaşlar, kentleşme, ticaret gibi nedenlerle açıklamak mümkündür.

Ayrıca bölgede yamaç yerleşmelerinin sayısının çok az olması, yerleşirken de ovalık alanlardan daha çok dağ eteklerinin ve korunaklı alanların tercih edilmiş olması buradaki yerleşmelerin sayı olarak azalmasına karşılık alan olarak neden büyümüş olduğuna ışık tutmaktadır.

Emirdağ'ın doğusunda Aşağıpiribeyli kesiminde, Eber Gölü çevresinde, Emirdağları eteklerinde ve Sultandağları çevresinde kurulu olan yerleşmeler su kaynakları bakımından oldukça verimli yerlerde bulunmaktadır.

Afyonkarahisar'da Orta Tunç Çağı buluntuları veren yerleşim alanlarının tamamına yakınında İTÇ buluntuları da görülmektedir. Bu da bu yerleşmelerin Orta Tunç Çağında kültürel bir kesintiye uğramadıklarını göstermektedir. Balanlar, Üçhöyük, Senneli ve Maltepesi yerleşmeleri Kalkolitik Çağ, İTÇ ve Orta Tunç Çağına ait buluntuları ile kültürel sürekliliğe işaret etmektedirler.

Bölgedeki OTÇ yerleşim alanlarının büyük çoğunluğu tahribata uğramıştır. Bu tahribata en çok tarım ve kaçak kazılar neden olmaktadır. Bağlıca ve Asarcık Höyük yerleşmeleri başta olmak üzere birçok yerleşim alanı tahrip edilmiştir. İnsanların bu yerleşim alanlarına bakışı ise eğitim ve bilinç eksikliği nedeniyle define aramaktan öteye gidememektedir.

YOL GÜZERGAHLARI

Afyonkarahisar'ın coğrafi yapısı ve bu yapıya göre konumlanmış yerleşmeleri Orta Tunç Çağı yol güzergahlarının belirlenmesine yardımcı olmaktadır. Ovalık alanlarda veya dağlık yerlerde birçok yol bağlantısı bulunmaktadır. Bölgenin önemli yol güzergahlarından birisi Akşehir ve Eber Göllerinin kuzeyinden geçerek Bolvadin-Çobanlar tarafına giden doğu-batı yol güzergahıdır. Bu yol Akşehir'in kuzeyinden geçerek Üçkuyular üzerinden Eber Gölü'nün kuzeyindeki Çataltepe-Senneli-Karakaya'ya ulaştıktan sonra Üçhöyük'e (Bolvadin Höyük) uzanmaktadır. Üçhöyük merkezi bir konumda bulunduğundan buradan yollar

⁴⁹ Benzer durum Konya Ovası yerleşmelerinde de görülmektedir. Bilgi ve karşılaştırma için bkz. Bahar-Koçak 2004, s. 36, 38, (Tablo D). Ayrıca Kütahya, Bilecik ve Eskişehir taraflarında da benzer durum söz konusudur. Bkz. Efe 2000, s. 109.

⁵⁰ Bölgenin İTÇ'daki durumu ve kültürel özellikleri hakkında bilgi için bkz. Koçak 2004a, s. 51-57.

batıya, kuzeye ve güneye ayrılmaktadır. Üçhöyük'ten batıya doğru Kazlar Höyük üzerinden Çobanlar'a ulaşan tarihi yol buradan batıya devam ederek Afyonkarahisar sınırlarından çıkmaktadır. Bu yol İç Anadolu'dan gelen tarihi yolun uzantısı olup buradan da Batı Anadolu'ya ve Ege Denizi'ne kadar uzanmaktadır.

Güney-kuzey istikametinde bağlantıyı sağlayan bir yol güzergahı da Bolvadin'den Çay'a doğru uzanmaktadır. Bu yol Bolvadin Üçhöyük'ten Çay'a doğru ilerleyip Sultan Dağlarının batısından devam ederek Cumhuriyet-Pazarağaç-Akkonak Üyük-Mezarlık Höyük ve Karamık Karacaören'e ulaşmaktadır. Buradan da güneybatıya doğru Sultan Dağlarını takip ederek Isparta taraflarına veya batıya doğru yönelerek Şuhut'a gitmek mümkündür.

Bolvadin Üçhöyük'ten doğuya giden yol Eber Gölü'nün kuzeyindeki Karakaya ve Sinneli yerleşmelerinden doğuya devam ettiği gibi Sinneli'den kuzeydoğuya doğru Emir Dağlarının doğusundaki Büyük Karabağ Maltepesi'ne de gitmektedir. Sinneli'den kuzeydoğuya doğru ayrılan yol Büyük Karabağ Maltepesi üzerinden Bademli Akçaşar Höyüğe ulaşmaktadır.

Yine Bolvadin'den kuzeye doğru Dişli-Özburun-Kemerkaya-Emirdağ'a uzanan önemli bir yol güzergahı da vardır. Bu yol Üçhöyük'ten kuzeye doğru ilerleyerek Emir Dağlarının batısından Dişli-Özburun-Kemerkaya hattını da geçerek Çalönü-Çekirgeli-Tekdeğirmen-Tezköy'e ve buradan devam ederek Emirdağ'a uzanmaktadır. Emirdağ'dan sonra Eskişehir ve Ankara tarafına gitmek mümkün olmaktadır.

Başka bir yol güzergahı da dağlık alandan devam ederek Özburun'dan Çobanlar'a uzanmaktadır. Bu yol Yenikuyu Höyüğünden güneybatıda Köy Kalesi'ne, buradan da Baldanlar-Göynük-Kocaöz istikametini takip etmektedir. Köy kalesinden kuzeybatıda yer alan Yazırın Çayır yerleşmesine giden bir yol bağlantısı da bulunmaktadır.

Afyonkarahisar'ın en kuzeyinden geçen yol güzergahı ise İç Anadolu ve Konya'dan gelerek Emirdağ'ın kuzeyinden geçerek kuzeybatıya ve Eskişehir'e doğru uzanmaktadır. Bu yol Afyonkarahisar'ın kuzeydoğusundaki Konya sınırında bulunan İnli ve Cinli Höyük'ten ovaya doğru ilerleyerek Büyük Güller Höyüğe uğradıktan sonra kuzeybatıya hareketle Çayır Höyük ve Bağlıca yerleşmelerini takip ederek Eskişehir'e gitmektedir.

SONUÇ

Yaptığımız çalışmada, Orta Tunç Çağında Afyonkarahisar'ın İTÇ kadar olmasa da belirli bir yoğunlukta ve güçlü bir yerleşime sahip olduğu görülmektedir. Bölgede bulunan OTÇ yerleşmelerinin büyük çoğunluğu orta ve büyük boyutlu yerleşmelerden oluşmaktadır. Bu da OTÇ'daki siyasi, kültürel ve ticari değişimlerle ilişkilidir.

Afyonkarahisar yerleşmelerinin büyük çoğunluğu höyük tipi yerleşmeler olup daha az sayıda tepe üstü ve yamaç yerleşmelerine de sahiptir. Yerleşmelerin büyük çoğunluğu yol güzergahları üzerinde, korumaya elverişli doğal sırt ve kayalık alanlara ve dağlara yakın yerlere kurulmuştur. Köy Kalesi, Tekdeğirmen, Kırkel gibi yerleşmeler doğal bir kayalık alanda olmalarının yanında surla çevrili OTÇ kaleleri özelliğini taşımaktadırlar.

Yerleşmeler Sultandağları, Eber Gölü ve Emirdağları çevresinde oldukça yoğundur. Bölgede Üçhöyük (Bolvadin Höyük), Akçaşar, Maltepesi, Çayır Höyük gibi yerleşmeler önemli OTÇ yerleşmeleridir.

Afyonkarahisar OTÇ' da önemli yol güzergahları üzerinde bulunmaktadır. Bu güzergahlardan birisi, İç Anadolu ve Konya üzerinden gelerek Akşehir ve Eber göllerinin kuzeyinden geçip Bolvadin'e ulaşmaktadır. Bolvadin'den de birçok yöne ayrılan bu yol batuya devam ederek Ege'ye açılmaktadır. Bir diğer önemli yol güzergahı ise Konya'nın ve Afyonkarahisar'ın kuzeyinden Emirdağ'dan geçerek Eskişehir'e uzanmaktadır. Bu yollar ana yollar olup birde dağ aralarından giden yollarda bulunmaktadır. Kuzey-güney istikametinde de Emirdağları ve Sultandağlarının batısından geçen bir yol güzergahı mevcuttur.

Yoğun yol ağına sahip bulunan Afyonkarahisar bulunduğu coğrafi ve jeopolitik konumu sayesinde İç Anadolu'yu Ege ve Marmara bölgelerine bağladığı gibi güneye de açılan bağlantılara sahip oluşu nedeniyle tarihi yol güzergahları bakımından kavşak noktada bulunmaktadır.

OTÇ yerleşmelerinin tamamına yakınında İTÇ buluntuları da görülmektedir. Bu durum İTÇ ile OTÇ zamanında kültürel bir kesinti veya boşluğun olmadığını göstermektedir. Yine aynı yerleşmelerde Son Tunç Çağ buluntularının da görülmesi daha sonrada kültürel sürekliliğin devam ettiğinin bir işaretidir.

Afyonkarahisar'da tespit edilen pek çok Orta Tunç Çağ yerleşmesi içersinde İhsaniye Beyköy, Bolvadin Üç Höyük ve Emirdağ Çayır Höyük (Manahoz) yerleşmeleri gerek buluntuları ve gerekse de jeopolitik konumları nedeniyle dikkati çeken Orta Tunç Çağ yerleşmeleridir. Bu nedenle işaret ettiğimiz bu

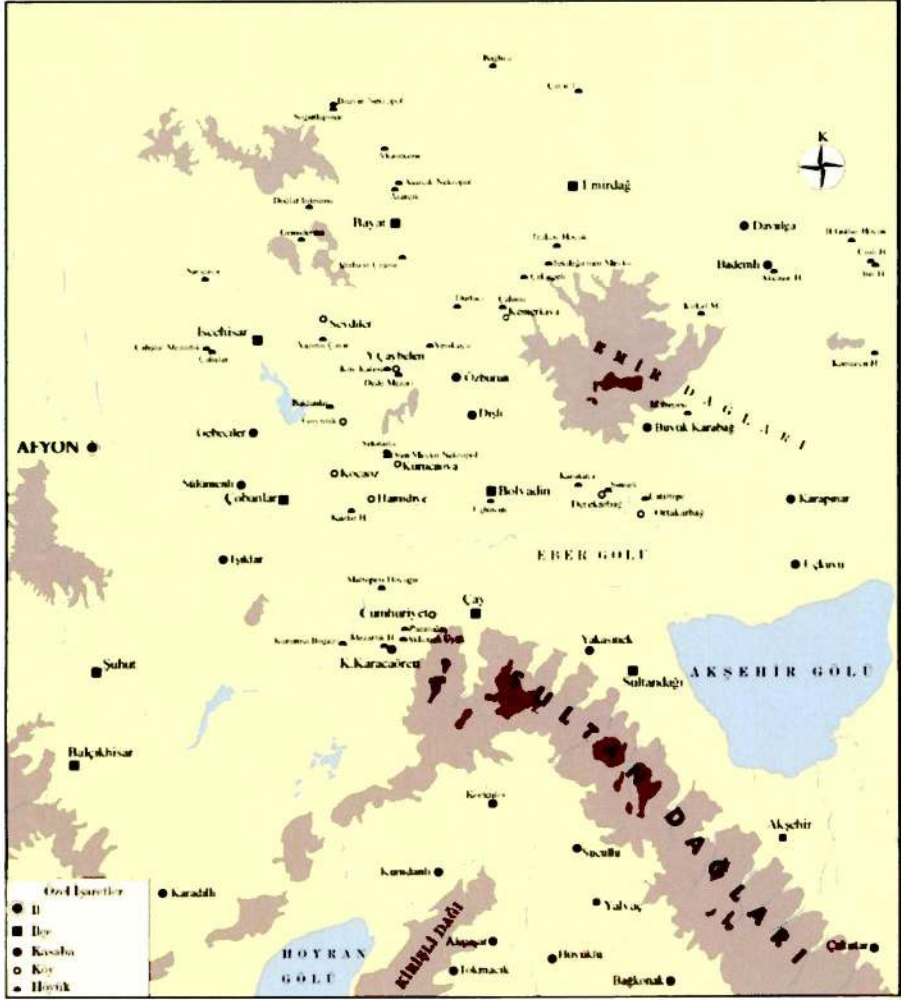
yerleşmelerde yapılacak arkeolojik kazılar neticesinde bölgenin Orta Tunç Çağı daha net bir şekilde anlaşılacaktır.

KAYNAKÇA

- Alp, S. *Hitit Çağında Anadolu*, Ankara 2001.
- Alparslan, M. *Hitit Metinlerine Göre M. Ö. İkinci Binyılda Hitit-Ege Dünyası İlişkileri*, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2000.
- Alparslan, M. *II. Muşşili ve Dönemi*, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2006.
- Bahar, H.-Ö, Koçak. *Eskiçağ Konya Araştırmaları 2 (Neolitik Çağ'dan Roma Dönemi Somuna Kadar)*, Konya 2004.
- Brandau, B. H. Schickert. *Hititler, Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu*, çev. Nazife Mertoğlu, 2. Baskı, Ankara 2004.
- Dinçol, A. M. "Hititler", *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi I*, s. 17-120, İstanbul 1982.
- Efe, T. "Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İlleri Yüzey Araştırmaları ve Orman Fidanlığı Kurtarma Kazıları", *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, ed: Oktay Belli, s. 103-110, İstanbul 2000.
- Emre, K. "The Pottery of The Assyrian Colony Period According To The Building Levels of The Kanis Karum", *Anadolu/Anatolia VII*, s. 87-99, Ankara 1963.
- Emre, K. *Yanarlar, Afyon Yöresinde Bir Hitit Mezarlığı, A Hittite Cemetery Near Afyon*, Ankara 1978.
- Gill, D. V. J. "A rich and promising site: Winifred Lamb (1894-1963), Kusura and Anatolian archaeology", *Anatolian Studies* 50, (2000).
- Garstang, J. O. R. Gurney. *The Geography of the Hittite Empire*, London 1959.
- Gönçer, S. *Afyon İli Tarihi*, İzmir 1971.
- Gurney O. R, *The Hittites*, London 1961.
- Gurney, O. R. "Anatolia c. 1750-1600 B.C", *CAH II-I*, s. 228-255, (1973a).
- Gurney, O. R. "Anatolia c. 1600-1380 B.C", *CAH II-I*, s. 659-685, (1973b).
- Hawkins, J. D. "Tarkasnawa King of Mira 'Tarkondemes', Bogazköy sealings and Karabel", *Anatolian Studies* 48, s. 1-32, Ankara 1998.

- İlâşlı, A. "A Hittite Statue Found in The Area Of Ahur-hisar", *Nîmet Özgüç'e Armağan*, s. 301-308, Ankara 1993.
- Jewell, E. R. *The Archaeology and History of Western Anatolia During The Second Millennium B. C.*, Michigan 1974.
- Kınal, F. *Arzava Memleketlerinin Mevkii ve Tarihi*, Ankara 1953.
- Koçak, Ö. *Erken Dönemlerde Afyonkarahisar Yerleşmeleri*, Kömen Yayınları, Konya 2004a.
- Koçak, Ö. "Afyon-Bolvadin YüzeY Araştırmaları 2002 (Neolitik Çağdan İlk Tunç Çağına Kadar)", *Araştırma Sonuçları Toplantısı 21-1*, s. 173-184, Ankara 2004b.
- Koçak, Ö. "Bolvadin, Çay ve Sultandağı YüzeY Araştırmaları 2003", *Araştırma Sonuçları Toplantısı 22-1*, s. 19-28, Ankara 2005.
- Koçak, Ö. "Afyon İli ve İlçeleri YüzeY Araştırmaları 2004", *Araştırma Sonuçları Toplantısı 23-1*, s. 83-94, Ankara 2006.
- Koçak, Ö. A. Işık. "2005 Yılı Afyonkarahisar İli ve İlçeleri Arkeolojik YüzeY Araştırması", *Araştırma Sonuçları Toplantısı 24-1*, s. 357-380, Ankara 2007.
- Lamb, W. "Excavations at Kusura near Afyon Karahisar", *Archaeologia*, LXXXVI, s. 1-64, pl 1-8, (1937).
- Lamb, W. "Excavations at Kusura near Afyon karahisar", *Archaeologia*, LXXXVII, s. 217-273, pl 78-84, (1938).
- Lloyd, S. J. Mellaart. *Beycesultan I. The Late Chalcolithic and Early Bronze Age Levels*, London 1962.
- Lloyd, S. J. Mellaart. *Beycesultan II. Middle Bronze Age Architecture And Pottery*, London 1965.
- Macqueen, J.G. *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, çev. Esra Davutoğlu, Ankara 2001.
- Mellaart, J. " Western Anatolia, Beycesultan And The Hittites", *Mansel'e Armağan I/Melanges Mansel*, s. 493-526, (1974).
- Mellink, J. M. "Problems of Chronology in Western Anatolia of the Second Millennium B.C.", *XI. Türk Tarih Kongresi 5-9 Eylül 1990*, Cilt I, s. 277-278, Ankara 1994.

- Memiş, E. “Hitit Devletlerinin Batı Anadolu Politikası”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 3, s. 367-375, (1994).
- Mermerci, D. “Afyon Bölgesi ve Hinterlandında M. Ö. II. Bin Yerleşme Birimleri”, *VIII. Türk Tarih Kongresi 11-15 Ekim 1976*, Cilt I, s. 159-163, Levha 121, Ankara 1979.
- Özgüç, N. “Afyonkarahisar, Kayseri ve Malatya Çevresinden Derlenmiş Olan Mühürler”, *Anadolu (Anatolia) X*, s. 155-166, Ankara 1966.
- Özgüç, T. “Five Vessels Belonging to the Late Assyrian Trading Colony Period”, *BaM (Baghdader Mitteilungen) 7*, s. 149-153, (1974).
- TAY, *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri*.
- Uçankuş, H. T. “Emirdağı’nda Yeni Bulunan Bir Hitit Kabartması”, *Belleten XXXV*, sayı 139, s. 358-366, Ankara 1971.
- Ünal, A. *Hititler Devrinde Anadolu II*, İstanbul 2003.
- Ünal, A. *Hititler Devrinde Anadolu III*, İstanbul 2005.
- Üyümez, M. Ö, Koçak, A. İlaşlı, T. Çay, F. İşcan. “Afyonkarahisar’ın Doğusunda Önemli Bir Orta Tunç Çağı Nekropolü: Dede Mezarı”, *Belleten LXXI*, sayı 262, s. 811-841, Ankara 2007.

HARİTA: Bölge yerleşmeleri

Harun OY

Resim 1: Üçhöyük (Bolvadin Höyük)

Resim 2: Tekdeğirmen Mevkii

Resim 3: Çayır Höyük

Resim 4: Bağlıca Höyük

Harun OY

Resim 5: Kırkel Mevkii

Resim 6: Akçaşar Höyük

Resim 7: Tezköy Höyük

Resim 8: Aşağıpiribeyli-İnli Höyük

Harun OY

Resim 9: Köy Kalesi

Resim 10: Asarcık Höyü

Resim 11: Ahaların eşme

Resim 12: Muratkoru Höyük

Harun OY

Resim 13: alışlar Höyük